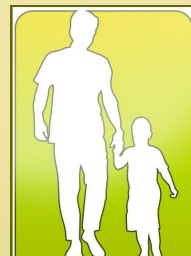

NEWSLETTER

Nr 9
Lato 2013

Temat numeru:
Zachowania trudne (część 1)

Krok po Kroku
FUNDACJA NA RZECZ
DZIECI Z ZABURZENIAMI
ROZWOJU I ICH RODZIN

Wstęp

W tym numerze:

artykuły	s.
Wstęp	1
Temat numeru: Zachowania trudne (część 1)	2
Artykuł numeru: Co sprawia, że wygaszanie działa?	4
Kącik logopedyczny: Percepcja słuchowa	6
Z życia Szkoły Krok po Kroku	7
Sprawozdanie z 39. Konferencji ABAI	8

Szanowni Państwo, naszym kolejnym numerem Newslettera witamy słoneczną pogodę i wyczekiwane przez wiele osób WAKACJE! Na pożegnanie roku szkolnego i przywitanie lata Fundacja KROK PO KROKU wspólnie ze Szkołą „Krok po Kroku” im. bł. E. Bojanowskiego i Parafią pw. bł. E. Bojanowskiego zorganizowała Piknik Rodzinny w nowej siedzibie szkoły przy ul. Orszady 10. Serdecznie zachęcamy do odwiedzenia naszej strony internetowej (www.fundacja.krokpokroku.org), bo będą na niej zamieszczone zdjęcia z pikniku.

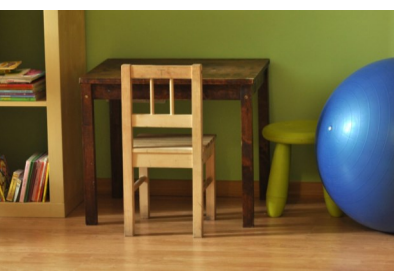
Jesteśmy w trakcie realizacji projektu współfinansowanego ze środków Miasta Stołecznego Warszawy, Urzędu Dzielnicy Ursynów zatytułowanego „KROK PO KROKU – program kompleksowego wsparcia dzieci z całościowymi zaburzeniami rozwoju i ich rodziców”. Od marca do maja trwały szkolenia i warsztaty dla blisko 30 rodzin dzieci z autyzmem. W czasie tych spotkań, rodzice nie tylko otrzymywali wskazówki od osób prowadzących, ale także wspierali się doświadczeniami dnia codziennego i cieszyli się z sukcesów - własnych i dzieci. Od połowy maja rozpoczęły się konsultacje podopiecznych na

terenie placówek edukacyjnych i domów. Ten etap programu zakończy się w lipcu.

Ze względu na informacje zwrotne od rodziców dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu mówiące o tym, że istnieje duża potrzeba pomocy w radzeniu sobie z problematycznymi sytuacjami, tematem przewodnim obecnego i następnego numeru Newslettera są „**Zachowania trudne**”. Pierwsza część – w numerze letnim - skupia się na definicji zachowań trudnych, częstości ich występowania i etiologii, a druga – w numerze jesiennym – na ocenie funkcji zachowań trudnych i sposobach ich niwelowania. Zachęcamy także do zapoznania się ze streszczeniem artykułu pt. „**Co sprawia, że wygaszanie działa**” oraz do lektury kącika logopedycznego, w którym logopeda pracujący w Fundacji, Pani mgr Mariola Rudnicka, przekazuje cenne informacje dotyczące „**Kształtowania percepcji słuchowej**”.

Dziękujemy wszystkim naszym Podopiecznym i ich Rodzinom za wspianą ty rok szkolny i życzymy słonecznych, a także pełnych przygód wakacji!

Zarząd Fundacji KROK PO KROKU ■

O Fundacji

- Misją Fundacji KROK PO KROKU jest niesienie wszechstronnej pomocy dzieciom z zaburzeniami rozwoju, ich rodzinom i specjalistom zajmującym się tą tematyką.
- Fundacja KROK PO KROKU powstała w 2007r. aby polepszać sytuację dzieci z zaburzeniami rozwoju i ich rodzin w Polsce.

Zachowania trudne (część 1): definicja, częstość występowania i etiologia

Powyższy tekst jest częścią rozdziału pt. „Zachowania trudne i ocena funkcjonalna” pochodzącego z książki „Terapia behawioralna dzieci z autyzmem. Teoria, badania i praktyka stosowanej analizy zachowania” autorstwa M. Suchowierskiej, P. Ostaszewskiego i P. Bąbła.

Zachowania trudne, takie jak stereotypie, agresja, autoagresja czy niszczenie mienia, są prezentowane przez osoby z różnego rodzaju zaburzeniami, ale najczęściej występują one w przypadku niepełnosprawności intelektualnej i spektrum zaburzeń autystycznych (ASD) (Matson i in., 2011). Badania pokazały, że bardziej zaburzone osoby z ASD angażują się w zachowania trudne częściej niż osoby mniej zaburzone (Matson, Wilkins i Macken, 2009; Schroeder, Schroeder, Smith i Dallfort, 1978), tak więc połączenie zaburzenia autystycznego z niepełnosprawnością intelektualną skutkuje zwiększonym ryzykiem pojawiania się zachowań zakłócających. Takie zachowania w znaczący i negatywny sposób wpływają na jakość życia osób z autyzmem i ich rodzin, a także są jednym z głównych powodów konieczności umieszczenia osoby w restrykcyjnym środowisku (np. szkoła specjalna, dom pomocy społecznej, szpital psychiatryczny) (Chan i Sigafos, 2000; Hill i Bruininks, 1984; Jacobson, 1982). Wiadomo, że zachowania trudne najczęściej ujawniają się w wieku 2–3 lat (Schroeder, Reese, Hellings, Loupe i Tessel, 1999; Schroeder, Tessel, Loupe i Stodgell, 1997), a jeśli nie są objęte interwencją, to ich częstość wzrasta w adolescencji i wczesnej młodości (Emerson i in., 2001).

Zachowania trudne są w literaturze określane różnymi nazwami: zachowania odbiegające od normy (ang. aberrant behaviors), zakłócające (ang. disturbed), nadmierne (ang. excessive), nieadaptacyjne (ang. maladaptive) czy problemowe (ang. problem) (Sigafos, Arthur i O'Reilly, 2003). Terminy te można stosować zamiennie, ale pojęcie **zachowania trudne** (ang. challenging behaviors) wydaje się najczęściej używane. Według Emersona (1995) zachowania te możemy zdefiniować jako działania anormalne kulturowo, których nasilenie, częstotliwość lub czas trwania powo-

dują niebezpieczeństwo fizyczne dla osoby angażującej się w dane zachowanie lub osób postronnych. Są to również zachowania, które w znacznym stopniu ograniczają lub nawet uniemożliwiają uczenie się, codzienne funkcjonowanie oraz dostęp do miejsc użyteczności publicznej. Nie są jednorazowymi czy sporadycznymi incydentami, ale stałymi wzorcami zachowania, przy czym często stanowią one główną aktywność osoby o zaburzonym rozwoju. Zachowania trudne nie są wyłącznie prezentowane przez osoby z zaburzeniami rozwoju, ale w tej populacji są dwa do trzech razy częstsze niż u osób typowo rozwijających się (Einfeld i Tonge, 1996). Określenie dokładnego rozpowszechnienia zachowań trudnych u zaburzonych klientów było celem wielu badań.

W 1988 roku Kiernan i współpracownicy podjęli się niebagatelnego wysiłku zbadania rozpowszechnienia i rodzajów zachowań trudnych u osób z niepełnosprawnością intelektualną zamieszkujących siedem regionów północno-zachodniej Anglii. Ustalili, że średnio 16,5% osób o zaburzonym rozwoju angażuje się w niepożądane zachowania. Różnice pomiędzy poszczególnymi obszarami administracyjnymi były niewielkie. Odsetki osób prezentujących zachowania trudne wahały się od 15% do 17,3%.

W 1995 roku dwa z siedmiu regionów wyraziło zgodę na powtórzenie badania. W tych regionach odsetek osób o zaburzonym rozwoju z zachowaniami problemowymi zmniejszył się do 12,1% (11,8%–12,3%). Jeśli chodzi o rodzaje zachowań trudnych, to wyróżniono: agresję, autoagresję, niszczenie mienia i inne zachowania niepożądane, a także podzielono je ze względu na ich intensywność na: zachowania trudne i poważne zachowania trudne (ang. more demanding challenging behavior). W 1988 roku częstość poszczególnych

zachowań trudnych wynosiła: agresja – 42%, autoagresja – 27%, niszczenie mienia – 30%, inne zachowania niepożądane – 72%. Częstość poważnych zachowań trudnych była podobna w wypadku każdej grupy zachowań, ale angażowały się w nie częściej osoby młode (10–30 lat). Aż 49% osób przejawiało tylko jeden rodzaj zachowań trudnych, 33% – dwa, 15% – trzy, a 3% osób wszystkie cztery rodzaje problemów. W 1995 roku częstość poszczególnych zachowań trudnych wynosiła: agresja – 58%, autoagresja – 28%, niszczenie mienia – 33%, inne zachowania niepożądane – 81%. Częstość poważnych zachowań trudnych była podobna dla każdej grupy zachowań. Mniej niż w 1988 roku, kiedy 39% osób angażowało się w tylko jeden rodzaj zachowań trudnych, 30% – w dwa, 24% – w trzy, a 7% osób wykazywało wszystkie cztery rodzaje problemów.

W badaniu z roku 1995 przyjrano się dokładnie poszczególnym formom w obrębie każdego rodzaju zachowań trudnych. I tak, w ramach agresji osoby angażowały się najczęściej w uderzenie drugiej osoby rękoma (75%), agresję werbalną (60%), uderzenie drugiej osoby przedmiotami (41%), bycie okrutnym (34%), drapanie (27%), ciągnięcie za włosy (23%), szczypanie (20%), gryzienie (18%) oraz inne (8%). W ramach autoagresji najczęściej występowało uderzenie się w głowę inną częścią ciała (47%), gryzienie (45%), uderzenie się w głowę przedmiotami (42%), uderzenie się rękoma w inne części ciała (35%), uderzenie się w inne części ciała przedmiotami (27%), szczypanie/drapanie (20%), pica (spożywanie niejadalnych obiektów, 19%), wkładanie palców w otwory w ciele (12%), polydipsia (nadmierne spożywanie napojów, 11%), trichotillomania (wyrwanie sobie włosów, 11%), bruksizm (zgrzytanie zębami, 7%), wymuszanie wymiotów (4%), aerofagia (połykanie powietrza, 1%) oraz inne (10%). W ramach innych zachowań niepożądanych występowały: brak podporządkowania się (69%), ataki złości (54%), naprzykrzanie się (46%), destrukcja (33%), krzyczenie (31%), uciekanie (28%), nadrucliwość (27%), kradzieże (19%), nieodpowiednie zachowania seksualne (19%), rozmazywanie odchodów (8%), rozbieranie się do naga (7%) oraz inne (22%)*.

Podsumowując, mimo iż dokładne określenie częstości występowania zachowań trudnych w populacji osób o zaburzonym rozwoju jest skomplikowane, można przyjąć, że takie zachowania występują u około 10–15% osób niepełnosprawnych umysłowo, a także że są negatywnie skorelowane z poziomem funkcjonowania intelektualnego (Borthwick-Duffy, 1994). W związku z tym zrozumienie etiologii zachowań trudnych i opracowanie skutecznych metod pomocy osobom się w nie angażującym jest palącym zadaniem.

Podobnie jak w przypadku etiologii samych zaburzeń rozwoju, geneza zachowań trudnych prezentowanych przez nietypowo rozwijające się osoby także nie jest całkowicie znana. Wymienia się następujące grupy teorii dotyczących źródeł zachowań niepożądanych: psychoanalityczna, organiczna i behawioralna (Rojahn, Schroeder i Hoch, 2008). Ze względu na tematykę Newslettera skupimy się na tej ostatniej.

Zwolennicy teorii behawioralnej utrzymują, iż zachowania ludzkie są kształtowane, intensyfikowane i utrzymywane w czasie poprzez mechanizmy pozytywnego i negatywnego wzmocnienia (Carr, 1977; Guess i Carr, 1991). W związku z tym agresja, autoagresja i inne zachowania trudne także są wynikiem interakcji wydarzeń środowiskowych (bodźców poprzedzających oraz konsekwencji występujących po danych reakcjach) i osoby (neurobiologicznych charakterystyk organizmu). Badacze zaproponowali zatem dwie hipotezy dotyczące powstawania i podtrzymywania zachowań trudnych.

Po pierwsze, uważa się, że zachowania niepożądane rozwijają się jako odpowiedź na środowisko pozbawione stymulacji. Zgodnie z tym założeniem osoby angażują się w różne, często niepoprawne zachowa-

* Ponieważ u poszczególnych osób różnorodne zachowania trudne często współwystępują ze sobą, ich procentowy udział nie sumuje się do 100%.

nia, w celu dostarczenia sobie dodatkowych bodźców. Dowody na poparcie tej tezy pochodzą z badań nad osobami niewidomymi lub/i głuchymi oraz z badań na zwierzętach (Berkson i Gallagher, 1986). Wynika z nich, że zachowanie trudne staje się środkiem do pozyskania dodatkowych bodźców i wzmocnień pod nieobecność innych, bardziej adaptacyjnych sposobów. W niektórych przypadkach zachowania autoagresywne lub autostymulacyjne przysparzają tyle wzmocnień oddziaływujących na różne zmysły osoby w nie się angażującej, że wykonywanie ich staje się wzmacniające samo w sobie (Vollmer, 1994). Częściej jednak zachowania trudne są utrzymywane przez pozyskanie uwagi lub dostępu do pożądanego przedmiotu lub aktywności (Carr i Durand, 1985; Durand i Crimmins, 1988).

Po drugie, psychologowie behawioralni twierdzą, że zachowania trudne mogą się pojawiać w sytuacjach

stresowych, związanych z dyskomfortem i frustracją (Guess i Carr, 1991). W tym przypadku ich celem jest zmniejszenie poziomu odczuwanego pobudzenia negatywnego, mogącego pochodzić zarówno ze środowiska wewnętrznego (np. ból), jak i zewnętrznego (np. stawiane wymagania). Bazując na tych dwóch logicznych, acz dosyć ogólnych hipotezach dotyczących potencjalnej etiologii zachowań trudnych, analitycy zachowania zaczęli systematycznie badać związki pomiędzy wydarzeniami środowiskowymi a poziomem zachowań niepożądanych. Lovaas i Simmons (1969) byli najprawdopodobniej pionierami procedur, które stanowią dziś fundamenty oceny funkcjonalnej. O ocenie funkcjonalnej i strategiach pracy nad zachowaniami trudnymi Czytelnicy Newslettera Fundacji KROK PO KROKU będą mogli przeczytać w kolejnym numerze naszej publikacji. ■

Co sprawia, że wygaszanie działa: Analiza formy i funkcji tej procedury

Powyższy tekst jest częścią rozdziału pt. „Zachowania trudne i ocena funkcjonalna” pochodzącego z książki „Terapia behawioralna dzieci z autyzmem. Teoria, badania i praktyka stosowanej analizy zachowania” autorstwa M. Suchowierskiej, P. Ostaszewskiego i P. Bąbła.

Co sprawia, że wygaszanie działa: Analiza formy i funkcji tej procedury (*What makes extinction work: An analysis of procedural form and function*) został opublikowany przez Iwatę i współpracowników w roku 1994 w czasopiśmie *Journal of Applied Behavior Analysis* (t. 27, s. 131–144). Mimo iż nie jest to najnowsza publikacja, zdecydowaliśmy się na jej opisanie, ponieważ w bardzo przejrzysty sposób przedstawia od strony teoretycznej, a także poprzez przywołanie empirycznych danych, różnice w sposobie wdrażania wygaszania w zależności od funkcji zachowania trudnego oraz wyniki tych manipulacji.

We wstępie teoretycznym autorzy piszą, że wygaszaniu – mimo iż jest zalecaną procedurą w toku postępowania związanego z zachowaniami niepożądanymi – poświęcono w badaniach mniej uwagi niż, na przykład, technikom związanym z bodźcami poprzedzają-

cymi. Jest to zaskakujące, bo właściwie każda grupa oddziaływań mająca na celu zredukowanie częstości zachowania wiąże się ze wstrzymaniem przyznawania wzmocnień za zachowanie modyfikowane (czyli z wygaszaniem). Dodatkowo w badaniach udowodniono, że wyłączne stosowanie oddziaływań nastawionych na uczenie nowych umiejętności (np. trening komunikacji) lub na zmniejszenie prawdopodobieństwa wystąpienia zachowania trudnego nie przynosi oczekiwanych rezultatów, jeśli nie jest łączone z wygaszaniem. Wiadomo też, że krytycznym, odpowiedzialnym za redukcję częstości zachowania problemowego, elementem często wykorzystywanej procedury różnicującego wzmocniania innego zachowania (DRO) jest właśnie wygaszanie, a nie wzmocnianie.

Problemem jest fakt, że w literaturze popularnonaukowej, a nawet w podręcznikach akademickich, wyga-

szanie jest nazywane „planowanym ignorowaniem”, „time-outem” lub innymi określeniami odnoszącymi się do zaprzestania dostarczania uwagi osobie niepoprawnie zachowującej się. A przecież wygaszanie nie zawsze polega na zaprzestaniu dostarczania uwagi! Forma, czyli sposób, w jaki wygaszanie będzie przeprowadzane, zależy od funkcji zachowania trudnego. Zaprzestanie wzmocnienia zachowania utrzymywanego przez pozytywne wzmocnienia społeczne w postaci uwagi będzie wdrażane zupełnie inaczej niż wygaszanie zachowania utrzymywanego przez negatywne

wzmocnienia społeczne czy wzmocnienia automatyczne. Ponadto dana forma wygaszania może nie przynieść oczekiwanego efektu, jeśli zastosujemy ją do zachowania pełniącego inną funkcję, lub – co gorsza – może spowodować eskalację częstości zachowania trudnego. Biorąc pod uwagę trzy główne funkcje zachowania i trzy główne formy wygaszania, można stworzyć matrycę, przedstawiającą przewidywany wynik zastosowania danej formy wygaszania wobec określonej funkcji zachowania (zob. tabela 1).

Funkcjonalne rodzaje wygaszania				
zależności podtrzymujące zachowania niepożądane		Wygaszanie zachowań wzmocnianych uwagą	Wygaszanie zachowań wzmocnianych ucieczką	Wygaszanie zachowań wzmocnianych automatycznie (sensorycznie)
	Wzmocnienia pozytywne społeczne (uwaga)	Interwencja (redukcja zachowania)	Efekt odwrotny (nasilenie zachowań)	Bez związku (zachowanie się nie zmienia)
	Wzmocnienia negatywne społeczne (ucieczka)	Efekt odwrotny (nasilenie zachowań)	Interwencja (redukcja zachowania)	Bez związku (zachowanie się nie zmienia)
	Wzmocnienia pozytywne automatyczne (sensoryczne)	Bez związku (zachowanie się nie zmienia)	Bez związku (zachowanie się nie zmienia)	Interwencja (redukcja zachowania)

Tabela 1. Oczekiwane rezultaty wprowadzenia różnych funkcjonalnych rodzajów wygaszania wobec zachowań niepożądanych podtrzymywanych odmiennymi typami zależności sprawczych

Źródło: opracowanie własne na podstawie Iwata i in., 1994.

Badanie przeprowadzone przez Iwatę i współpracowników miało na celu empiryczne udowodnienie założeń dotyczących efektów różnych form wygaszania. W eksperymencie wzięła udział trójka upośledzonych umysłowo dzieci w wieku 7–12 lat angażujących się w zachowania autoagresywne (uderzenie rękoma w głowę lub głową w przedmioty). Badanie rozpoczęto od przeprowadzenia analizy funkcjonalnej dla każdego dziecka w celu ustalenia funkcji zachowania trudnego. Następnie, dla każdego uczestnika, zastosowano dwie lub więcej form wygaszania – jedną związaną z określoną wcześniej funkcją zachowania (tę formę nazwano „związaną z funkcją”), a pozostałe zostały dobrane arbitralnie (te formy

nazwano „niezwiązanymi z funkcją”). Sesje eksperymentalne trwały piętnaście minut i były przeprowadzane kilka razy dziennie każdego dnia od poniedziałku do piątku. Wyniki przedstawiono jako procent dziesięciosekundowych interwałów w czasie każdej sesji, podczas których uczestnik angażował się w zachowania autoagresywne.

Przeprowadzone badanie zaowocowało bardzo klarownymi i zgodnymi z przewidywaniami w matrycy wynikami. To znaczy w czasie stosowania „związanej z funkcją” formy wygaszania u uczestników poziom zachowań trudnych obniżył się w stosunku do stanu wyjściowego o średnio 93,5%

(redukcje wahały się od 85,5% do 95%). Wyniki takie uzyskano dla każdej funkcji zachowania. Natomiast gdy stosowano formę wygaszania „niezwiązaną z funkcją”, poziom zachowań trudnych obniżył się średnio tylko o 8,6% w stosunku do stanu wyjściowego (redukcje wahały się od 18,3% do 24,2%, ale dla jednego uczestnika nastąpił wzrost poziomu zachowań trudnych o 126% w stosunku do stanu wyjściowego).

W podsumowaniu wyników badania autorzy zwracają uwagę, że nie należy traktować wygaszania tylko jako „planowanego ignorowania”, mimo iż procedura ta jest często opisywana w ten sposób. Raczej sposób wdrażania wygaszania zależy od zidentyfikowanej

funkcji zachowania trudnego. Tak więc najważniejszym elementem opracowywania toku postępowania związanego z zachowaniami niepożądanymi jest określenie, jakie są konsekwencje utrzymujące te zachowania. Jeśli to zadanie zostanie poprawnie wykonane, to terapeuta nie będzie musiał „zgadywać”, jaką formę wygaszania zastosować – odpowiedź, jaką formę wykorzystać, a jakiej nie wdrażać, będzie oczywista. Iwata i współpracownicy podkreślają także, że tok postępowania w przypadku występowania zachowań trudnych nie powinien się składać wyłącznie z wygaszania, ale powinien zawierać także strategie proaktywne oraz te, które wzmacniają repertuar zachowań pożądanych. ■

Kształtowanie percepcji słuchowej

Logopeda Mariola Rudnicka

Niezbędnym składnikiem procesu kształtowania się mowy u małego dziecka jest zdolność do jej odbioru, czyli zdolność do słyszenia, identyfikowania i różnicowania dźwięków, a następnie powiązanie ich z określoną treścią. Stanowi to o rozumieniu mowy. Prawidłowo przebiegający proces odbiorczy musi opierać się na następujących czynnikach:

- Słuchu fizjologicznym
- Słuchu fonematycznym
- Pamięci wzorca wyrazów (pamięć słuchowa)
- Uwadze słuchowej
- Umiejętności kojarzenia wzorców słuchowych z ich treścią

Słuch fizyczny, czy fizjologiczny jest to odbiór dźwięków w określonych pasmach. Warunkuje on wykształcenie się słuchu fonemowego (fonematycznego). Ucho ludzkie jest w stanie odebrać dźwięki w granicach 16- 15 000 drgań na sekundę. Mowa nadawana jest w pasmach 100- 8000 drgań na sekundę.

Słuch fonematyczny dotyczy odbioru dźwięków mowy, pozwala na rozróżnienie głosek i zbudowanych z nich wyrazów różniących się np. tylko jedną cechą: noc- nos. Jeśli występują w tym obszarze jakieś zaburzenia, występują również trudności w rozumieniu

mowy, tworzeniu się prawidłowych wzorców wyrazów i zapamiętywanie ich w niezmienionym kształcie. Zaburzenia słuchu fonematycznego wpływają również na analizę, syntezę i pamięć słuchową.

Pamięć słuchowa to kształtowanie się i utrzymywanie w pamięci wzorców słuchowych głosek, sylab i wyrazów. Zdolność do zapamiętywania ich sekwencji i kolejności. Uwaga słuchowa, natomiast, to zdolność do wyodrębnienia dźwięków mowy spośród wielu innych bodźców słuchowych docierających do dziecka.

Między wszystkimi wymienionymi elementami składającymi się na odbiór mowy zachodzą ścisłe związki i deficyty pojawiające się w jednym obszarze wpływają na kształtowanie się mowy zarówno biernej (rozumienie) jak i czynnej (nadawanie).

U dzieci z diagnozą autyzmu na skutek braku lub niedostatecznego wykształcenia słuchu fonematycznego najczęściej zaburzona jest percepcja słuchowa. Co prawda słuch fonematyczny zmienia się wraz z wiekiem dziecka, ale również jego rozwój może zostać zakłócony lub wręcz zahamowany - dlatego warto zadbać o stymulowanie tej sfery kształtowania mowy u dziecka.

Zasady terapii słuchowej i wytyczne uwzględniające potrzeby dzieci z autyzmem:

- Zasada podawania wydłużonego dźwięku. Dzieci autystyczne potrzebują dłuższego trwania dźwięków mowy, aby mogły zanalizować odebrane informacje.
- Zasada podpowiedzi: 1) wizualnych: skupienie wzroku na twarzy mówiącego, przesadne wypowiedzianie głosek, 2): graficznych: obrazki, litery, 3) sensorycznych: uczulanie miejsc artykulacji u dziecka, tj. języka i warg.
- Ćwiczenia wysłuchiwanie dźwięków w nagłosie, śródgłosie i wygłosie - dzielenie wyrazów na mniejsze jednostki, wyraźne ich wybrzmiewanie. Chodzi o głoski, które są aktualnie „ćwiczone” i ich pozycję w wyrazie: na początku, w środku i na końcu wyrazu.
- Ćwiczenia wymowy dźwięku - kształtowanie sprzężenia fonacyjno-słuchowego. Zależy nam na tym, by dziecko usłyszało również siebie.
- Prezentowanie różnych źródeł dźwięku.
- Ćwiczenia uwagi słuchowej - rozpoczynamy od skupiania uwagi dziecka na wypowiedzi adekwatnej do jego zdolności odbiorczych. Często zainteresowanie dzieci wzbudza mowa podana w sposób śpiewny: piosenki, wyliczanki, lub inne formy zabawy oparte na wyśpiewywaniu tekstu.
- Wykorzystywanie zabaw ruchowych, szczególnie związanych z bujaniem, obracaniem się do prezentowania wyrazów lub mniejszych jednostek wypowiedzi (głoski, sylaby). Chodzi o pobudzenie systemu słuchowego, poprzez sąsiadujący z nim system przedsionkowy, który aktywizuje się pod wpływem ruchu. ■

Z życia Szkoły "Krok po Kroku"

Aż trudno uwierzyć, że za kilka tygodni złączą się wakacje. Rok szkolny dobiega końca. Za nami wiele ciekawych szkolnych wydarzeń. Nie tak dawno, po raz kolejny gościliśmy teatrzyk kukiełkowy, który tym razem zaprezentował bajkę o Królowej Śniegu. Dzień był upalny, za oknami świeciło słońce, a w sali lekcyjnej sypał śnieg - to taki jeden z „efektów specjalnych”, które były wykorzystane w trakcie spektaklu i sprawiły dzieciakom dużą frajdę. Po przedstawieniu aktorzy poświęcili jeszcze sporo czasu dzieciom, pozwalając im bawić się kukiełkami i pokazując, jak nimi poruszać. W tym roku dzieci nie tylko oglądały występy. Same również przemieniły się w aktorów i przygotowały na Dzień Matki małe przedstawienie. Każde z nich miało do odegrania swoją rolę i wszystkie spisały się doskonale otrzymując od mam gromkie brawa.

W maju przeżywaliśmy bardzo ważne uroczystości – dwoje uczniów przystąpiło do Pierwszej Komunii Świętej w naszym parafialnym kościele. Msza święta sprawowana specjalnie dla każdego z nich, obecność najbliższej rodziny i nauczycieli, znajome otoczenie,

pozwoliły dzieciom w wielkim skupieniu i pokoju spotkać się z Panem Jezusem w Eucharystii.

A przed nami jeszcze piknik rodzinny, tradycyjnie organizowany przed końcem roku szkolnego wspólnie z Parafią Bł. E. Bojanowskiego i Fundacją „Krok po Kroku”. Tym razem obędzie się on w ogrodzie, na terenie nowej szkoły, do której planujemy przenieść się w roku szkolnym 2013/14. Większy budynek szkolny umożliwia utworzenie nowych klas. Dysponujemy jeszcze miejscami w klasach 0-3.

Wszystkich zainteresowanych zachęcamy do kontaktu tel. kom. 53 53 93 000, e-mail: sekretariat@szkolakpk.edu.pl ■

Raport z konferencji ABAI

W dniach 24-28 maja 2013 w Minneapolis, USA odbyła się 39. Konferencja Międzynarodowego Towarzystwa Analizy Zachowania (ang. Association for Behavior Analysis International, ABAI). ABAI założona została w 1974 roku i liczy ponad 6,500 członków z 50 państw, a biorąc pod uwagę także członków 81 oddziałów afiliowanych do ABAI należy łącznie 14,000 osób. Organizacja ta zajmuje się szerzeniem wiedzy na temat analizy zachowania, zarówno jeśli chodzi o badania eksperymentalne, jak i stosowane, a także o praktykę zawodową.

W tegorocznej konferencji uczestniczyło około 4 500 osób. Program konferencji zawierał ponad 1,300 wystąpień, w tym: 64 warsztaty, 90 przemówień, 254 paneli dyskusyjnych i sympozjów, 689 plakatów prezentujących prace empiryczne, 138 plakatów prezentujących uczelnie wyższe i organizacje zrzeszające analityków zachowania, 56 spotkań biznesowych, 16 spotkań „po latach” (ang. reunion), 33 wykłady na zaproszenie, 14 dydaktycznych sesji wykładowych i 17 wydarzeń specjalnych.

Prezentacje konferencyjne mieściły się w następujących obszarach tematycznych: zachowania zwierząt, autyzm, farmakologia behawioralna, psychologia kliniczna, oddziaływania o zasięgu społecznym, etyka, zaburzenia rozwoju, eksperymentalna analiza zachowania, edukacja, psychologia rozwojowa, za-

rządanie organizacjami, konceptualna analiza zachowania, nauczenie analizy zachowania, zachowania werbalne.

Na konferencji Fundację KROK PO KROKU reprezentowały: dr Monika Suchowierska, mgr Monika Rupińska i mgr Ewa Kopecka. Dr Suchowierska wraz ze współprezenterką – dr. Lindą Heitzman-Powell z Uniwersytetu w Kansas - przeprowadziły warsztaty pt. „Pierwsze trzy miesiące terapii dzieci z autyzmem – łączenie podejścia behawioralnego z rozwojowym.” Mgr Rupińska i dr Suchowierska przedstawiły plakat pt. „Kompleksowa interwencja behawioralna dla dzieci z autyzmem: Program wsparcia realizowany w Polsce.” Plakat ten omawia wyniki programu wczesnej interwencji behawioralnej, na który Fundacja KROK PO KROKU otrzymała dofinansowanie z funduszy PFRON i który został przeprowadzony w roku 2012. Dr Suchowierska, mgr Rupińska i mgr Kopecka zaprezentowały również plakat dotyczący działalności Polskiego Towarzystwa Psychologii Behawioralnej.

W roku 2014 konferencja ABAI odbędzie się w dniach 23-27 maja w Chicago, USA. ■

Pomóż nam pomagać innym!

Zapraszamy do wsparcia naszych programów. Nie moglibyśmy ich prowadzić, gdyby nie pomoc ludzi dobrej woli. Chcemy rozwijać dotychczasowe projekty oraz wdrażać nowe koncepcje, by stale poprawiać życie dzieci z autyzmem i z innymi zaburzeniami rozwoju. Zachęcamy do wspólnego pomagania!

Wspomóż Fundację!

KROK PO KROKU - Fundacja na Rzecz Dzieci z Zaburzeniami Rozwoju Ich Rodzin

www.krokpokroku.org

e-mail: biuro@krokpokroku.org, tel. 22 885 12 48

konto: 16 2130 0004 2001 0419 2704 0001

